

УДК 911.3

РОЗДОРЖНЮК О.І.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПОДІЛЬСЬКОГО МАКРОРЕГІОНУ

Постановка проблеми. Світовий господарський розвиток характеризується посиленням процесів глобалізації і одночасно прагненням національних господарських комплексів до автономії. За умов планової економіки зовнішньоекономічна діяльність регіонів здійснювалась централізовано, на рівні держави. Власне у взаємодії з зовнішніми економіками існували регіональні підсистеми і центр, який здійснював виробничу, розподільчу і управлінську функції. В результаті руйнації планової командно-адміністративної системи господарювання регіони отримали можливість безпосередньої участі у зовнішньоекономічній діяльності. Виходячи з цього, в умовах формування і розвитку ринкової економіки в Україні, однією з найпріоритетніших і найскладніших є проблема визначення свого місця у господарській системі міжнародного поділу праці не тільки усієї держави, а й окремих макро-, мезо-, та мікрорегіональних утворень і локальних господарських формувань. Проблема розвитку макрорегіону, його інтеграція до світової господарської системи є однією із малодосліджених у сучасній географічній літературі. *Метою запропонованого дослідження є виявлення напрямків інтеграції Подільського макрорегіону до світової господарської системи.*

Огляд літературних джерел. Аналіз літератури з даної проблематики свідчить, що в останні роки серед географів, економістів активізувалися дослідження, пов'язані з визначенням сучасного стану та потенційних можливостей для розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах глобалізації та інтернаціоналізації. Це стосується останніх публікацій С. А. Лісовського, Н. Н. Кодан, Є. О. Маруняка та інших вчених. В публікаціях М. Д. Пістуна, В. П. Нагірної, Г. П. Підгрушного викладено теоретико-методологічні засади розвитку господарства регіонів, у яких велике значення на шляху їх економічного і особливо соціального піднесення відведено дослідженню інвестиційної і зовнішньоторговельної діяльності, а також визначенню експортного потенціалу території.

Рівень розвитку зовнішніх зв'язків – важливий чинник функціонування господарства регіональних суспільно-географічних комплексів. Від нього залежить не тільки його сучасний стан, а й перспективи розвитку регіону. Виконуючи функцію організації та обслуговування міжнародного обміну сировиною і продуктами праці в їх речовинній і вартісній формі, зовнішньогосподарська діяльність регіону виступає умовою для внутрірайонного, міжрайонного, та світового (міждержавного) географічного поділу праці. Водночас основними ознаками географічного поділу праці є спеціалізація та обмін (як передумови розвитку зовнішніх відносин). Це призводить до встановлення зв'язків з територіями, що мають статус сусідніх, і з тими регіонами, які відповідають умовам забезпечення найбільш вигідного обміну, зумовленого особливостями природного та соціального чинників.

Сам характер зовнішніх відносин свідчить про те, що їх базою є насамперед господарство і населення складних просторових географічних систем. В якості опорних елементів зовнішньої діяльності регіону можуть виступати окремі населені пункти, так як в сучасних ринкових умовах такі пункти виявляють власну зовнішньоекономічну активність, що проявляється у формуванні індивідуальних зовнішніх зв'язків окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Пошук та налагодження

зовнішньоекономічних зв'язків як на рівні регіону так і окремого підприємства - це прояви сучасних інтеграційних процесів в умовах глобалізації та інтернаціоналізації. Це не тільки кількісні характеристики географічного поширення економічної діяльності, а й певна форма взаємодії, яка опирається на самостійність взаємодіючих господарських систем, що утворюють інтеграційну єдність. Водночас інтеграція до системи світового господарства, вихід на світові ринки товарів та послуг, участь у розподілі потоків фінансових ресурсів – це один із факторів, що визначає ступінь економічного, соціального розвитку країни та її регіонів.

При дослідженні процесів зовнішньоекономічної діяльності регіону важливе значення мають показники його зовнішньоторговельного обороту, товарна структура та структура послуг у експорті та імпорті, експортна та імпортна квота, географічна структура експорту-імпорту товарів та послуг.

Питання географії зовнішніх зв'язків обраного нами для дослідження Подільського макрорегіону, найбільш принципові напрямки участі його у міжнародних ринках пов'язані, насамперед, з товарною структурою його зовнішньої торгівлі. Зовнішньоторговельний оборот регіону складав 653.7 млн. дол. США (відповідно у Вінницькій області – 344.1млн. дол. США, у Хмельницькій – 195.8млн.дол.США, у Тернопільській – 113.8млн.дол.США), що становить 1.9% від загальноукраїнського. У структурі імпорту регіону (256.9млн.дол.США, що становить 1.5% від загальноукраїнського) переважає імпорт високотехнологічної промислової та хімічної продукції [таблиця 1]. Помітні деякі відміни порівняно із структурою загальноукраїнського імпорту, де переважає у першу чергу імпорт мінеральної сировини та енергоносіїв, велика частка яких використовується в індустріальних регіонах – Донецькому, Придніпровському тощо.

Основу товарного експорту Подільського макрорегіону (396.9млн.дол.США, відповідно 2.2% від загальноукраїнського) складає продукція агропромислового комплексу [таблиця 2]. У галузі промисловості переважає експорт механічного обладнання, електрообладнання та їх частин, що становить велику частку в структурі товарного експорту макрорегіону (біля 20%).

Зазначені матеріали наочно ілюструють, що Поділля виходить на світовий ринок як класичний агросировинний макрорегіон, основу товарного експорту якого складає продукція природоємних, ґрунтовиснажливих, низькотехнологічних, подекуди екологічнонебезпечних галузей.

Таблиця 1.
Товарна структура імпорту Подільського макрорегіону, 2002 р.

Групи товарів	Вінницька		Тернопільська		Хмельницька		Поділля		Україна	
	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	7,422	6,0	10,140	20,7	16,314	19,0	33,876	13,2	1375,0	8,1
Механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання та їх частини тощо	19,548	16,0	15,576	31,8	27,849	32,4	62,973	24,6	2502,0	14,7
Транспортні засоби та шляхове обладнання	36,023	29,5	3,114	6,4	8,064	9,4	47,201	18,4	1021,5	6,0

Текстиль та вироби з текстилю	29,119	23,8	6,112	12,5	4,958	5,8	40,189	15,6	673,0	4,0
Недорогоцінні метали та вироби з них	5,816	4,7	1,823	3,7	6,821	7,9	14,46	5,6	810,9	4,8
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	6,925	5,7	2,204	4,5	6,327	7,4	15,456	6,0	736,2	4,3
Мінеральні продукти (газ, нафта тощо)	2,479	2,0	0,066	0,1	1,430	1,7	3,975	1,5	7047,3	41,5
Інші групи товарів	14,86	12,3	9,894	20,3	14,078	16,4	38,832	15,1	2810,4	16,6
Всього	122,192	100	48,929	100	85,841	100	256,962	100	16976,8	100

Таблиця 2.

Товарна структура експорту Подільського макрорегіону, 2002 р.

Групи товарів	Вінницька		Тернопільська		Хмельницька		Поділля		Україна	
	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%	млн. дол. США	%
Продукція тваринництва, живі тварини	38,129	17,8	14,588	22,5	11,265	10,2	63,982	16,2	379,7	2,1
Продукти рослинного походження	39,053	17,6	2,763	4,3	10,680	9,7	52,496	13,2	1120,7	6,2
Готові харчові продукти	36,557	16,5	13,949	21,5	8,210	8,1	58,716	14,8	546,4	3,1
Текстиль та вироби з текстилю	36,189	16,3	5,307	8,2	3,153	2,9	44,649	11,2	654,6	3,7
Механічне обладнання, машини та механізми, електрообладнання та їх частини тощо	39,147	17,6	10,386	16,0	29,882	27,1	77,415	20,0	1758,6	9,8
Недорогоцінні метали та вироби з них	6,558	3,0	3,047	4,7	15,526	14,1	25,131	6,3	7125,6	39,7
Мінеральні продукти (цемент, каолін тощо)	5,151	2,3	0,213	0,3	4,049	3,7	9,413	2,4	2244,9	12,5
Інші групи товарів	21,099	8,9	14,703	22,5	27,298	24,2	63,100	15,9	4126,6	22,9
Всього	221,883	100	64,956	100	110,063	100	396,902	100	17957,1	100

Таблиці складено за джерелами: [7, 8, 9, 10]

У видовій структурі імпорту-експорту послуг домінуючим в усіх областях макрорегіону є імпорт-експорт транспортних послуг - відповідно 35% - 43% від загального по макрорегіону. Крім того у Вінницькій та Хмельницькій областях висока частка імпорту послуг готелів і ресторанів та послуг, пов'язаних з оптовою та роздрібною торгівлею, операціями з нерухомістю, а у Тернопільській – послуг страхування. Серед наданих підприємствами Хмельницької області експортних послуг у 2002 році головне місце зайняли послуги в обробній промисловості (половина із них послуги у виробництві електричних машин), а у Вінницькій області велику частку отримали послуги у сфері освіти та будівництва. Частка Подільських областей у загальноукраїнському обсязі імпорту-експорту послуг низька і не становить навіть одного відсотка[10,с.282]. Зазначимо також, що 80% (а у Вінницькій області 90%)

імпорт-експортних потоків послуг і понад 60% товарного обсягу імпорту-експорту фіксувалися у 2002 році у найбільших господарських вузлах макрорегіону – Вінницькому, Кам'янець - Подільському, Тернопільському та Хмельницькому. Цьому є два пояснення: по-перше, названі міста – найбільші регіональні центри на Поділлі, за останні роки в них відбулися певні інституціональні перетворення, що надають переваги для зовнішньої торгівлі; по-друге, тут зосереджені фінансові ресурси регіону, що робить ефективним здійснення торгівельно-посередницьких операцій.

Важливим і проблематичним напрямком зовнішньоекономічної інтеграції Подільського макрорегіону є підвищення активності на міжнародному ринку послуг. Географічне положення Подільського макрорегіону на перехресті транспортних потоків “Захід-Схід”, що з'єднує країни Європи з Росією та Закавказьким регіоном, та “Північ-Південь”, що зв'язують Росію та інші країни СНД із Середземномор'ям та Світовим океаном пояснює значний відсоток наданих регіоном транспортних послуг. Слід зазначити, що у структурі загальноукраїнської торгівлі послугами, транспортні послуги домінують на протязі всіх років незалежності і в 2002 році становили 83% від наданих послуг. На нашу думку, малоефективно використовуються експортні можливості природно-рекреаційного потенціалу території. Індустрія туризму є екологічно безпечною галуззю господарства і, варто зазначити, що її подальший розвиток сприяв би поліпшенню структури зайнятості населення регіону, зменшенню рівня безробіття, особливо у сільській місцевості. За останні три роки в Подільському макрорегіоні спостерігається активізація внутрішнього туризму, а що стосується зовнішнього, то у Вінницькій і Хмельницькій областях проявляється негативна тенденція зменшення іноземних туристів. Незначне зростання їх кількості в останні роки відбулось лише в Тернопільській області. Недостатній розвиток туристичної інфраструктури, недосконалість транспортних шляхів, соціальні негаразди, відсутність кваліфікованої рекламної міжнародної інформації про туристично-рекреаційні об'єкти регіону, повільне впровадження маркетингової системи, тощо формують занижений попит на рекреаційні послуги макрорегіону.

Принципове значення серед показників, що характеризують процеси входження макрорегіону в міждержавні економічні відносини, є показник географічної диференціації обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ), які спрямовуються в регіон, а також обсягів експорту-імпорту за типологією країн світу згідно з соціально-економічними показниками. У процесі аналізу була розрахована частка прямих іноземних інвестицій, що надійшли у 2002 році з 121 країни світу до областей Подільського макрорегіону (рисунк 1).

З наведеної на рисунку 1 діаграми видно, що на індустріально високорозвинені країни припадає більше половини (58.2%) ПІІ, вкладених інвесторами в регіон, а разом з індустріально середньо розвиненими країнами частка ПІІ складає 93%. Серед країн світу, які були потенційними інвесторами Поділля у 2002 році, виділяються Австрія (18.3% від загальної кількості інвестицій), Німеччина (15.4%), Ліхтенштейн (10.4%), Сполучене Королівство Великобританії (5.2%), Австралія (5.1%), Віргінські острови (4.2%), США (4.1%).

За географічною структурою зовнішньої торгівлі найбільша частка як у експорті, так і в імпорті припадає на індустріально середньорозвинені країни. Обсяги імпорту цих країн перевищують експорт регіону у ці ж країни. Для індустріально середньо розвинених країн та для країн, що розвиваються з високими та середніми прибутками ситуація дещо інша – експорт у ці країни перевищує імпорт. Це характеризує рівень конкурентоспроможності та можливості товаровиробника в Подільському макрорегіоні.

- 1 ■ індустриально високорозвинені країни
- 2 ■ індустриально середньорозвинені країни
- 3 ■ країни, що розвиваються з високими прибутками
- 4 ■ країни, що розвиваються з середніми прибутками
- 5 ■ країни, що розвиваються з низькими прибутками
- 6 ■ найменш розвинені країни

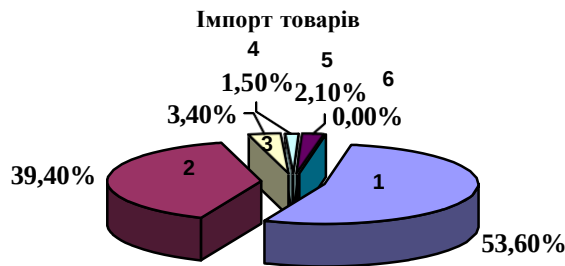
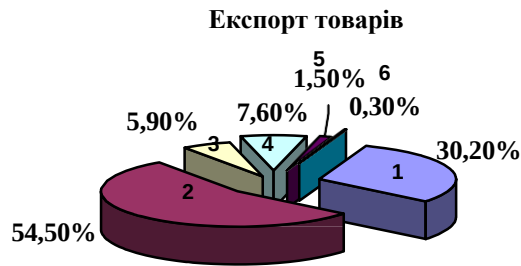
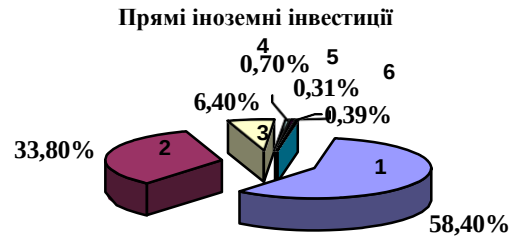

Рис. 1. Географія прямих іноземних інвестицій в Подільський макрорегіон та зовнішньої торгівлі товарами, 2002 р. (діаграми складено за джерелами [7,8,9,10])

Необхідно зазначити, що протягом 1996-2002 р.р., географічна структура експорту-імпорту товарів Подільського макрорегіону зазнала певних змін. Протягом цього періоду спостерігалось поступове зменшення частки країн СНД в експорті (в середньому по регіону на 20%) та імпорті товарів (в середньому на 5%). При цьому обсяги імпорту товарів з країн СНД (особливо з Росії) залишилися майже незмінними. Зросли обсяги і відповідно частка у географічній структурі експорту-імпорту регіону країн Європи (в середньому на 18-25% по макрорегіону). Подібна ситуація простежувалася і в географії зовнішньої торгівлі послугами, зазначимо лише, що експорт послуг більше зорієнтований на СНД, а імпорт на інші регіони світу.

Дослідивши динаміку та географічну структуру основних показників зовнішньоекономічної діяльності Подільського макрорегіону, можна зробити висновки щодо ступеню його залучення у світогосподарські процеси. Переважання в експорті продукції сільського господарства свідчить про недостатній розвиток обробних галузей в регіоні. Незначний розвиток промислового потенціалу, обмеженість інвестицій, нерациональне використання науково-технічного потенціалу унеможливило ефективне

співробітництво Поділля з високорозвиненими країнами. Основні риси процесів становлення зовнішньоекономічних відносин макрорегіону в головному співпадають з загальноукраїнськими тенденціями – орієнтацією, насамперед, на Європу і США. Однак при будь-якому напрямку зовнішньоекономічної інтеграції регіональної господарської системи з зовнішнім ринком все залежить від її експортного потенціалу, інноваційних можливостей і розвитку ринкової інфраструктури, тобто від тих самих чинників, що визначають місце того чи іншого територіального господарського комплексу в національному комплексі держави. У цьому напрямку і доцільно проводити більш глибокі наукові дослідження.

1. Безуглий В. В., Козинець С. В. Регіональна економічна та соціальна географія світу: Посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 688с.
2. Лісовський С. А. Інтеграція України до світової економіки як фактор сталого розвитку. //Український географічний журнал, - 2003, - №1; с.26-32.
3. Маруняк Є. О. Методичні підходи до економіко-географічного дослідження процесів глобалізації в контексті стратегії регіонального розвитку України. //Український географічний журнал, - 2004, - №1; с.28-33.
4. Маруняк Є. О. Методика економіко-географічного дослідження процесів глобалізації на прикладі України. //Український географічний журнал, - 2004, - №3; с.63-67.
5. Міжнародні економічні відносини; Система регулювання міжнародних економічних відносин / А. С. Філіпенко, С. Я. Боринець, В. А. Вергун та ін. – К.: Либідь, - 1994. – 256с.
6. Фомишин С. В. Международные экономические отношения на рубеже тысячелетий. Учебное пособие / - Херсон: Олди – плюс, - 2002. – 560с.
7. Статистичний щорічник Вінниччини за 2002 рік. Вінницьке обласне управління статистики, - 2003, - 528 с.
8. Статистичний щорічник Тернопільщини за 2002 рік. Тернопільське обласне управління статистики, - 2003, - 498 с.
9. Статистичний щорічник Хмельниччини за 2002 рік. Хмельницьке обласне управління статистики, - 2003, - 480 с.
10. Статистичний щорічник України за 2002 рік. Держкомстат, 2003. - 528 с.

We have made a research on the dynamics and geographical structure of the main indices of Podolia macroregion exterior economical activities, on the foreign trade turnover, on the structure of goods and export/import services and of export/import quotas. Conclusions have been made as to the degree of its inclusion in the processes of world economy.